

Kırgız Edebiyatı

Çağdaş Kırgız edebiyatı, Ekim devriminden sonra toplumun genel olarak okuma yazma olanağına sahip olması, okuyucu kitlesinin oluşması ile mümkün olmuştur. Sovyetler ülkesindeki diğer ulusal edebiyatlar gibi Kırgız edebiyatı da Sovyet ideolojisine hizmet ediyordu. Ülkenin gelişmesinde öne çıkan sosyal ve ekonomik konuların ayrı etaplar halinde edebiyatın da esasını oluşturması bu hususla izah edilebilir. Kolektifleştirme, endüstrileştirme, II. Dünya Savaşı, savaş sonrası kalkınma gibi olaylar edebiyatta da aynen ele alınan konulardan olmuştur. Kırgız edebiyatı Aalı Tokombaev, Coomart Bökönbayev, Alıkul Osmonov gibi şairlerin ateşli şiirleri, Mukay Elebayev, Tügölbay Sıdıkbekov, Kasımalı Bayalınov, Tölögön Kasımbekov gibi usta yazarların romanları ile ünlenmiştir.

Kırgız edebiyatının destanlar döneminden çağdaş edebiyata geçiş dönemi, yine değerli bir aralık dönem olan ozanlar (akınlar) edebiyatı ile de temsil edilir. Ozanların çoğu, sanatını sözlü olarak icra eden insanlardır. Örneğin, “Zamana” akımı mensupları XVIII-XIX. yüzyıl ozanları Kalıgul, Arstanbek’in yanı sıra Cenicok, Toktogul gibi ozanlar bir yandan yaşadıkları dönemin özelliklerini, felsefi görüşlerini yansıtarak ozanlık geleneğinin devamını sağlamışlarsa, diğer yandan destanları da icra ederek ulusun ulu mirasının günümüze kadar gelebilmesine büyük katkıda bulunmuşlardır. Ozanların birçoğu, örneğin, Togolok Moldo, Moldo Niyaz, Moldo Kılıç vb. Orta Asya Türklerinin yazı dilini ve üslubunun Kırgız kolunu temsil ederek çağdaş Kırgız yazılı edebiyatının da temelini oluşturanlardandır.

Çağdaş Kırgız edebiyatı, Ekim devriminden sonra toplumun genel olarak okuma yazma olanağına sahip olması, okuyucu kitlesinin oluşması ile mümkün olmuştur. Sovyetler ülkesindeki diğer ulusal edebiyatlar gibi Kırgız edebiyatı da Sovyet ideolojisine hizmet ediyordu. Ülkenin gelişmesinde öne çıkan sosyal ve ekonomik konuların ayrı etaplar halinde edebiyatın da esasını oluşturması bu hususla izah edilebilir. Kolektifleştirme, endüstrileştirme, II. Dünya Savaşı, savaş sonrası kalkınma gibi olaylar edebiyatta da aynen ele alınan konulardan olmuştur. Kırgız edebiyatı Aalı Tokombaev, Coomart Bökönbayev, Alıkul Osmonov gibi şairlerin ateşli şiirleri, Mukay Elebayev, Tügölbay Sıdıkbekov, Kasımalı Bayalınov, Tölögön Kasımbekov gibi usta yazarların romanları ile ünlenmiştir.

1950’li yıllardan itibaren Kırgız edebiyatına, hatta Sovyet edebiyatına Cengiz Aytmatov gibi bir usta yazarın gelmesi edebiyattaki bir dönüm noktası olarak nitelendirilir. Aytmatov fenomeni edebiyatta olduğu gibi Kırgız sanatının bütün dallarında da bir Rönesans döneminin yaşanmasına yol açmıştır. Bu yıllardaki edebiyatın genel konuları ülkede yaşamakta olan Yeniden Yapılanma ve Açıklık esintileri ile tarihiy konuların işlenmesi ve önceden yasak birçok konunun irdelenmeye başlaması olmuştur.

Kırgız Dili

Kırgız dili, bağımsız Kırgız Cumhuriyeti’nin resmi dilidir. Dünyada sayısı 3,5 bini aşan Kırgız Türklerinin milli dili. Kırgız dili, Türk dili ailesine, onun içinde Kıpçak veya

Kuzey-Batı Türk dilleri grubuna mensup. Ses bilgisi ve söz varlığı yönünden Kuzey-Doğu Türk dilleri ile de yakınlık gösteren Kırgızca, gramer yönünden daha çok Kazakça ve diğer Kıpçak grupları ile benzerlik göstermektedir.

Ses yönünden başlıca özellikleri: ikincil uzun ünlüler denilen altı uzun ünlünün (aa, oo, öö, uu,üü, ee) mevcut olması, Ünlü uyumunun kalınlık- incelik derecesine göre olduğu gibi düzlük- yuvarlaklık derecesine göre de çok net korunması, yuvarlaklaşmanın kök ve ekleri de kapsayacak şekilde genişlemesi, kelime başında dil-diş patlayıcı (c'nin) yaygın olması, ünsüzlerde eklerin çok varyantlılığını meydana getiren benzeşme ve benzememe durumları, iki ünlü arasında “k” ve “p” seslerinin yumuşayıp “g” ve “b” şeklini alması vb.

Şekil bilgisi yönünden özellikleri: 6 asıl ve 6 yardımcı kelime grubunun mevcut olması. Yapım ve çekim eklerindeki çok varyantlılık, fiillerde zaman kategorisinin çok ayrıntılı olması, şahıs ve iyelik eklerinde çoğul ve nezaket türlerinin detaylılığı, fiilin 3. şahıs çoğul şeklinde *-lar* yerine işteşlik çatı eki *-ıŝ*'in kullanılması, şahıs zamirlerinin genişletilmiş paradigmasının tam olarak korunması, yansıma kelimeleri oluşturma potansiyelinin genişliği vb.

Söz dizimi yönünden başlıca özellikler: yabancı bağlaçların olmaması nedeniyle kelime gruplarının, deyimlerin ve cümlelerin Türkçenin söz dizimine uygun şekilde kurulması, temel fiillerin çoğunun yardımcı fiil görevini üstlenebilmesinden kaynaklanan birleşik fiillerin çokluğu, esas yardımcı fiillerden “etmek” fiili yerine “kılmak” fiilinin sık görülmesi gibi özelliklere sahip.

Söz varlığı açısından asıl Türkçe kelimelerin ağırlığı, Arapça, Farsça kelimelerin nispeten az ve Kırgız dilinin kurallarına uydurulmuş olması, Moğolca veya Moğolca ile ortak kelimelerin çokluğu, bu yönüyle Türkçenin kuzey-doğu grubu ile ortak katmanının bulunması, son dönemlerde Rusça alıntılarının ve Rusçadan kalka yolu ile yapılmış kelime takımlarının, tabirlerin, terimlerin artması, son 50 yılda kelime yapım sisteminin pasifleşmesi gibi niteliklere sahiptir.

Kaynaklar:

Киселев С.В. Древняя история Южной Сибири. – М., 1951.

Бичурин Н.Я. Собрания сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. Т. I. – М.-Л., 1950.

Кызласов Л.Р. История Южной Сибири в средние века. – М., 1984.

Taskin V.S. Materialı po istorii syunnu (po kitayskim istoçnikam). Vıp. I.- M., 1968.

Kyuner N.V. Kitayskie izvestiya o narodah Yujnoy Sibiri, Tsentralnoy Azii i Dalnego Vostoka. – M., 1961.

Melioranskiy P. Pamyatnik v çest Kyul – tegina // Zapiski Vost. Otd. Russk. Arheologičeskogo obşestva. T. XII. Spb., 1899.

Malov S.E. Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti. – M.-L., 1951. S.36.

Bernştam A. İstoriçeskoe proşloe kirgizskogo naroda. – Frunze, 1942. S.11-13.

Karaev Ö. Pamyatnik v çest ‘Kırgızskogo sina’ v Sudji. // Vostoçniye avtorı o kirgizah.- Bişkek: Kırgızstan, 1994.

Vasilyev D.D. Grafıçeskiy fond pamyatnikov tyurkskoy runičesкой pismennosti Aziatskogo areala. – M., 1964.

Radloff W.W. Die altturkischen İnschribten in der Mongolei. I und II Lief. St. Pbg. 1894.

Karayev Ö. Vostoçniye avtorı o kirgizah. Bişkek: Kırgızstan, 1994.

Кычанов Э.И. Кочевые государства от гуннов до манчжуров. – М., 1997.

Ploskih V.M., Cunuşaliev D.D. İstoriç Kırgızov i Kırgızstana. – Bişkek: Paritet İnfö, 2009.

Kırgız Dili Üzerine Kaynaklar

- Abduldayev E. (1998). *Azırkı kırgız tili*. Bişkek: İlim.
- Akdemir R. (2000). *Baldar angemeleri*. (Türkçeden Kırgızcaya çev. Cumakunova, G. , Rahat Razak). Ankara: Diyanet İşl. Başk. Yay. 1- 112s.
- Asanaliev Ü. (1964). *Lobnor tilinin grammatikalık kıskaçça oçerki*, Frunze, *Azırkı kırgız adabiy tili*. (2009). Bişkek: KMUIA. -928 b.
- Bartold V.V.(1963). *Kırgız. Soçineniya*. T.2, Çast I., s.509-510. Moskva.
- Baskakov N.A. (1960). *Tyurkskiye yazıki*. Moskva.
- Batmanov İ.A. (1947). *Kratkoye vvedeniye v izuçeniye kirgizskogo yazıka*. Frunze.
- Batmanov İ.A. (1963). *Sovremenniy kirgizskiy yazık*. Frunze.
- Cumakunova G. (2002).“Kırgız Türkçesi”. *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara:Yeni Türkiye Yay. Cilt 19, s.596-606.
- Cumakunova, G. (2005). *Türkçe-Kırgızca Sözlük*. Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.- 1000s.
- Karasayev H.K. (1983), Orfografiyalık sözdük. Frunze:KSE
- Keleşektin Eeleri. Añgemeler, Comoktor*. Frunze: Mektep Basması, 1976.
- Kırgız adabiy tilinin grammatikası*. (1980). Frunze: İlim.
- Köseoğlu E. (2001). *Tonton Ene*. (Türkçeden Kırgızcaya çev. Cumakunova, G.) Ankara: Diyanet İşl. Başk. Yay. 1-88.
- Köseoğlu E. (2003). *Veli Aba*. (Türkçeden Kırgızcaya çev. Cumakunova, G.) Ankara: Diyanet İşl. Başk. Yay.1-136.
- Malov S.E. (1952). *Yeniseyskaya pismennost tyurkov: Teksti i perevodi*. M.-L.
- Oruzbayeva B.O., (1997). “Kırgızskiy yazık”. *Yazıki Mira: Tyurkskiye yazıki*. Bişkek, s.286-289.
- Tımıstanov K. (1998). *Kırgız tili*. C.I-II, İstanbul.
- Tenişev E.R. (1997). *Drevniy kirgizskiy yazık*. Bişkek.
- Yazım Kılavuzu.(2012). Ankara:TDK Yay.
- Yunusaliyev B.M. (1971). *Kırgız diyalektologiyası*, Frunze.
- Yunusaliyev B.M. (1955).“Problema formirovaniya obşçenarodnogo kirgizskogo yazıka”. *Voprosı yazıkoznaniya*, №2, s.30-41.